

Sygn. akt VA Ca 90/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 lipca 2021 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie V Wydział Cywilny w składzie następującym:

Przewodniczący: Sędzia SA Robert Obrębski

Protokolant: Gabriela Kaszuba

po rozpoznaniu w dniu 7 lipca 2021 r. w Warszawie na rozprawie

sprawy z powództwa T. S.

przeciwko J. O. (1)

o ustalenie

na skutek apelacji pozwanej

od wyroku Sądu Okręgowego Warszawa – Praga w Warszawie z dnia 11 marca 2020 r., sygn. akt I C 181/17

I. zmienia zaskarżony wyrok w punkcie pierwszym w części w ten sposób, że ustala, iż T. S. przysługuje wspólne prawo do tego grobu;

II. oddala apelację w pozostałym zakresie;

III. znosi wzajemnie pomiędzy stronami koszty postępowania apelacyjnego.

Robert Obrębski

Sygn. akt VA Ca 90/21

UZASADNIENIE

Pozwem wniesionym w dniu 15 lutego 2017 r., skierowanym przeciwko J. O. (1), T. S. wniosła o ustalenie swojego prawa do wyłącznego dysponowania, ewentualnie współdysponowania, rodzinnym grobem nr (...), znajdującym się od lat na B. Cmentarzu Komunalnym w W., jak też ustalenia, że prawo tego rodzaju przysługiwało powódce przed pochowaniem w nim Z. S. w 1979 r., ewentualnie, przed 1988 r., J. O. (2). Domagała się ponadto ekshumacji z tego grobu J. O. (2), lecz żądanie to wycofała w toku postępowania. Powoływała się na okoliczności dotyczące pochowania w tym grobie prababki powódki, następnie zaś jej matki i wuja. W późniejszym zaś okresie bliskich pozwanej, która nabyła prawa do spornego grobu, pozostaje w jego dyspozycji i zaprzecza roszczeniom powódki.

Pozwana wnosiła o oddalenie powództwa. Nie zaprzeczając okoliczności pochowania w spornym grobie bliskich powódki, pozwana powoływała się na to, że według uzgodnień poczynionych przed laty między obiema rodzinami, więcej osób blisko spokrewnionych z powódką miało nie być w przyszłości chowanych w grobie, którego zasoby pogrzebowe zostały wyczerpane. Nie jest więc możliwe, ani zgodne z zawartym porozumieniem, aby powódka mogła w przyszłości z tego grobu korzystać w sposób odpowiadający jego przeznaczeniu.

Wyrokiem wydanym w dniu 11 marca 2020 r. Sąd Okręgowy ustalił, że T. S. przysługuje prawo do rodzinnego grobu nr (...), który jest położony na terenie Cmentarza B. w W., przy ul. (...). W zakresie cofniętego żądania postępowanie zostało umorzone. W pozostałym zaś zakresie powództwo zostało oddalone. Sąd Okręgowy zniósł wzajemnie pomiędzy

stronami koszty zastępstwa procesowego i ustalili, że obie strony w równych częściach obciążają inne koszty procesu, których rozliczenie zostało pozostawione referendarzowi sądowemu.

Na podstawie zebranych w sprawie dowodów z dokumentów i osobowych Sąd Okręgowy ustalił okoliczności dotyczące położenie grobu nr (...) na terenie Cmentarza B. w W., jak też pochowania w nim, w 1936 r., prababki powódki – M. S., a następnie jego wykupienia, w 1951 r., przez jej wnuczkę – H. G., i pochowania w nim, w 1979 r., matkę powódki Z. S., na prośbę powódki i za zgodą H. G. i Z. O., które zastrzegały, że pozostałe miejsca w tym grobie będą przeznaczone dla rodziny pozwanej, w tym dla J. O. (2), brata H. G., a zarazem wuja powódki, który w tym grobie został pochowany w 1988 r. Rodzina pozwanej nie zwracała się o zgodę do powódki na dokonanie tego pochówku. Opłatę za pogrzeb i za następne 20 lat korzystania z grobu, jak ustalił Sąd Okręgowy, poniosła pozwana, córka J. O. (2). Wówczas ten grób rodzinny został przez pozwaną przekształcony z ziemnego na murowany.

Ustalono zostało, że w 2011 r. prawo do dysponowania tym grobem zostało przeniesione na pozwaną, która w 2015 r. wyraziła zgodę na pochowanie w nim swojej matki i oświadczyła, że ma świadomość, że później grób zostanie na 20 lat zamknięty z powodu wyczerpania urządzonych w nim miejsc pochówkowych. Sąd Okręgowy też ustalił, że powódka chciała być pochowana w tym grobie, lecz od dyrekcji cmentarza dowiedziała się, że nie będzie to możliwe ze względu na to, że powódce nie przysługuje prawo do tego grobu, jak też ze względu na jego zamknięcie na 20 lat. W 2015 r., jak podał Sąd Okręgowy, powódka zorientowała się, że grób jest przygotowywany na następny pochówek. Doszło też do spotkania powódki z pozwaną i J. K., z udziałem księdza, w czasie którego powódka zaproponowała pogłębienie grobu na następne pochówki, lecz pozwana się temu sprzeciwiła i oświadczyła, że zostanie w nim pochowana tylko matka pozwanej, która o to nie pytała powódki. Do pochowania w spornym grobie matki pozwanej w 2015 r. doszło więc bez zgody powódki.

Oceniając znaczenie dokonanych ustaleń, Sąd Okręgowy uznał za zasadne żądanie, które określił jako główne, czyli o ustalenie prawa powódki do spornego grobu nr (...) na Cmentarzu B. w W.. Odwołując się do na potrzeby tej sprawy do orzecznictwa Sądu Najwyższego, sięgającego uchwały z 7 grudnia 1970 r., III CZP 75/70, jak też do innych orzeczeń, nie przywiązując zaś pierwszoplanowego znaczenia do technicznej regulacji zawartej w ustawie z 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, w tym do art. 10 ust. 1 tej ustawy, Sąd Okręgowy wskazał na charakter prawny, w tym osobisty, jak też majątkowy, prawa do grobu, a ponadto na utrwalony w praktyce sądowej pogląd dotyczący momentu i sposobu jego nabycia przez osoby bliskie zmarłych, którzy zostali w dany grobie pochowani. Wskazane ponadto zostało na posiadanie przez powódkę interesu prawnego w zakresie uzyskania wyroku ustalającego prawo do tego grobu, na podstawie art. 189 k.p.c., także na rzecz powódki, a ponadto także na brak tego interesu po stronie powódki w zakresie ustalenia, że prawo do tego grobu powódka nabyła przed pochowaniem matki, a następnie wuja, czyli przed 1979 r., ewentualnie przed 1988 r. Powództwo ustalające takie uprawnienie, jak wskazał Sąd Okręgowy, powinno usuwać stan niepewności na moment wydania wyroku opartego na powołanym przepisie na rzecz osoby, która dopiero w dalszej przyszłości będzie mogła z niego skorzystać.

Odwołując się do okoliczności pochowania w spornym grobie, już w 1936 r., prababki powódki, a następnie, w 1979 r., matki powódki, Sąd Okręgowy uznał orzekając o zasadności żądań zgłoszonych przez powódkę, że wskutek tych obu zdarzeń już przed laty powódka nabyła prawo do spornego grobu i że zachowała to prawo do chwili obecnej. Z drugiej natomiast strony, jak podał Sąd Okręgowy, okoliczność pochowania w tym grobie J. O. (2), w 1988 r., następnie zaś, w 2015 r., matki pozwanej J. O. (2), uzasadniały uznanie, że takie samo prawo nabyła także pozwana, a tym samym że powstała przeszkoda prawna do uwzględnienia żądania głównego w części dotyczącej ustalenia, że powódce przysługuje wyłączne prawo do dysponowania spornym grobem. Sformułowane w ten sposób żądanie nie mogło więc zostać uwzględnione w tej części. Zostało więc w tym zakresie oddalone. O kosztach procesu Sąd Okręgowy orzekł zgodnie z art. 100 k.p.c. poprzez obciążenie nimi obu stron w równych częściach i przez ich wzajemne zniesienie w części dotyczącej kosztów zastępstwa procesowego. Na podstawie art. 108 k.p.c. rozliczenie pozostałych kosztów zostało przez Sąd Okręgowy pozostawione referendarzowi sądowemu. W zakresie cofniętego zaś żądania, postępowanie zostało umorzone na podstawie art. 355 k.p.c.

Apelację od wyroku Sądu Okręgowego wniosła pozwana. Zaskarżając ten wyrok w części uwzględniającej powództwo oraz orzekającej o kosztach procesu, zarzuciła Sądowi Okręgowemu naruszenie art. 231 i art. 233 § 1 k.p.c. przy ocenie dowodów, z tym zeznań świadków na okoliczności dotyczące uzgodnień rodziny pozwanej i powódki, które wskazywały na to, że powódka w spornym grobie nie będzie pochowana oraz że zachowa możliwość jego odwiedzania, a tym samym też wydanie wyroku krzywdzącego pozwaną, która powoływała się w apelacji też na zarzut naruszenia przez Sąd Okręgowy art. 5 k.c. poprzez niezastosowanie tego przepisu i przypisanie powódce prawa do grobu, mimo braku zainteresowania ze strony powódki, a wcześniej jej matki, spornym grobem, tak w emocjonalnym, jak też majątkowym wymiarze. Na podstawie tych zarzutów wnosiła o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego i oddalenie powództwa oraz obciążenie powódki kosztami procesu poniesionymi przez pozwaną w obu instancjach.

W odpowiedzi na apelację powódka wniosła o jej oddalenie oraz obciążenie pozwanej całością poniesionych kosztów postępowania apelacyjnego według norm przepisanych.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja pozwanej zasługiwała na częściowe uwzględnienie, jednakże z innych przyczyn niż to zostało wskazane w jej treści oraz w odmienny sposób niż żądała tego skarżąca, a mianowicie ze względu na częściowo tylko nieprawidłowe zastosowanie przez Sąd Okręgowy art. 189 k.p.c., w relacji zwłaszcza do żądań, które zostały zgłoszone w pozwie, były podtrzymywane w dalszym toku procesu i wymagały rozstrzygnięcia przez częściowe uwzględnienie, jednak tylko żądania ewentualnego, dotyczącego ustalenia, że powódce przysługuje wspólne prawo do spornego grobu. Mimo poprawnego przyjęcia, że nie było podstaw do wydania w tej sprawie wyroku uwzględniającego żądanie główne, dotyczące ustalenia, że powódce przysługuje wyłączne prawo do tego grobu, a tym samym dania wyrazu temu stanowisku w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku, formułując treść tenoru, czyli rozstrzygnięcia zawartego w sentencji wydanego wyroku, Sąd Okręgowy nie uwzględnił tego rozróżniania, lecz poprzestała na ustaleniu, że powódce to prawo przysługuje, bez dalszego wskazania, czy jest to prawo wyłączne czy też wspólne, mimo że taki był zamiar powódki i cel postępowania, który został jasno odzwierciedlony w treści żądania głównego i ewentualnego. We wskazanej części rozstrzygnięcia Sądu Okręgowego wymagało zmiany poprzez jednoznaczne oraz niebudzące wątpliwości wskazanie na rodzaj prawa powódki do spornego grobu, czyli poprzez ustalenie, że jest to wspólne prawa, nie zaś inne, w tym zwłaszcza wyłączne. Tylko do tego, mimo że istotnego elementu, sprowadzała się zmiana wyroku objętego apelacją, wynikająca z konieczności poprawnego zastosowania w tej sprawie art. 189 k.p.c., mimo że zarzut naruszenia tego przepisu nie został w apelacji podniesiony. Chodziło jednak o poprawność zastosowania normy, która ma znaczenie merytoryczne i jest nazywana normą materialnoprawną, a więc decydującą o zasadności powództwa ustalającego i treści rozstrzygnięcia, na podstawie tego przepisu wydawanego. Powinnością Sądu Apelacyjnego było tym samym poddanie wyroku Sądu Okręgowego kontroli instancyjnej z urzędu w części dotyczącej zastosowania tego przepisu na tle okoliczności tej sprawy i adekwatnie do żądań zgłoszonych w pozwie.

W pozostałym, czyli zasadniczym zakresie, apelacja nie zasługiwała jednak na uwzględnienie. Ustalenia Sądu Okręgowego były bowiem poprawne. Nawet nie zostały w istocie zakwestionowane w apelacji pozwanej, która w ogóle nie dotyczyła faktów, w tym pochowania w spornym grobie bliskich obu stron od 1936 r. do 2015 r., lecz odnosiła się do przyjętej przez Sąd Okręgowy oceny znaczenia prawnego okoliczności, co do których nie było między stronami sporu. Zarzuty dotyczące naruszenia przez Sąd Okręgowy art. 231 i art. 233 § 1 k.p.c. nie zostały w niej poprawnie sformułowane, nawet w odniesieniu do pominiętej przez Sąd Okręgowy okoliczności czynienia pomiędzy rodzinami stron ustaleń co do dalszego przeznaczenia spornego grobu, zwłaszcza wobec jego zamknięcia na 20 lat w związku z wykorzystaniem wszystkich miejsc pochówkowych, które w nim zostały urządzone po jego przekształceniu z grobu ziemnego na murowany. Ze względu na rodzaj powództwa, które w tej sprawie zostało wniesione, fakt ten nie miał jednak żadnego znaczenia prawnego. Trafnie został więc pominięty przez Sąd Okręgowy przy ocenie zasadności żądania opartego na art. 189 k.p.c.

Zasadnicze oceny prawne poczynione przez Sąd Okręgowy oraz przyjęte za podstawę wydania zaskarżonego wyroku, mimo konieczności poprawienia w nim zawartego rozstrzygnięcia, były poprawne. Zostały więc podzielone przez Sąd Apelacyjny. W pełni poprawnie zostało więc przez Sąd Okręgowy przyjęte, że regulacja zawarta w ustawie z 31 stycznia

1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, w tym w art. 10 ust 1, zawiera unormowania techniczne, które nie są też wystarczające do określenia charakteru prawa do grobu i sposobu jego nabycia przez osoby uprawnione. Poprawnie, z szerokim odwołaniem się do utrwalonego już od dawna orzecznictwa, Sąd Okręgowy przyjął, że osobisty element tego prawa powstaje wskutek pochowania w danym grobie osób bliskich osoby, która w ten sposób i z tej tylko przyczyny nabywa to szczególne uprawnienie, i może, co do zasady, z niego korzystać w sposób odpowiadający charakterowi oraz treści tego prawa.

Na tle okoliczności tej sprawy poprawnie Sąd Okręgowy przyjął, że prawo do spornego grobu powódka nabyła przed laty, już w wyniku pochowania w tym grobie, w 1936 r., prababki powódki, a następnie że zostało ono dodatkowo nawet wzmocnione poprzez pochowanie w nim matki powódki, w 1979 r. Nabyte w ten sposób prawo do spornego grobu zostało przez powódkę zachowane do momentu obecnego. Pochowanie w tym grobie bliski pozwanej, w tym zwłaszcza jej matki, spowodowało nabycie takiego samego uprawnienia przez pozwaną, mimo że w tej sprawie nie mogło to zostać potwierdzone poprzez wydanie rozstrzygnięcia to prawo potwierdzającego, czyli wyroku ustalającego to uprawnienie pozwanej, z tej oczywistej przyczyny, że pozwana z takim żądaniem nie wystąpiła, chociażby poprzez wniesienie powództwa wzajemnego, zwłaszcza w świetle żądania, które w tej sprawie zostało przez powódkę zgłoszone jako główne, czyli o ustalenie, że powódce przysługuje wyłączne prawo do spornego grobu. Wskazana okoliczność uzasadniała jednak przyjęcie, że również powódce przysługuje wspólne, nie zaś wyłączne prawo do tego grobu, jak też że zostało ono zachowane przez powódkę, nawet mimo ustaleń, jakie pomiędzy rodzinami stron były czynione zanim w tym grobie zostały pochowane matki powódki i pozwanej. Ustalenia tego rodzaju nie miały żadnego znaczenia dla oceny zasadności powództwa opartego na art. 189 k.p.c. Dotyczyły bowiem sposobu wykorzystania praw do spornego grobu przez obie strony, w tym przez powódkę, nie zaś do jego nabycia i zachowania. Prawo tego rodzaju, w jego elemencie osobistym, nie może bowiem zostać przeniesione, ani też utracone wskutek zrzeczenia się niego przez osobę zainteresowaną, która tylko może oświadczyć ze skutkiem prawnym, że nie będzie z niego korzystać na przyszłość w określony sposób. Niemożność zrzeczenia się tego prawa wynika z tego, że źródłem jego nabycia są zdarzenia z okresu minionego, w odniesieniu do których nie mogą po prostu nastąpić żadne zmiany, za wyjątkiem ekshumacji osób wcześniej w danym grobie pochowanych i złożenia ich szczątków w innym miejscu. Taka sytuacja na tle okoliczności tej sprawy nie wystąpiła, zwłaszcza że w zakresie dotyczącym ekshumacji J. O. (2) ze spornego grobu doszło do cofnięcia tego żądania przez powódkę i umorzenia postępowania wywołanego jego zgłoszeniem.

Celem wyroku ustalającego istnienie stosunku prawnego lub prawa, który jest wydawany na podstawie art. 189 k.p.c., jest usunięcie stanu niepewności w relacji pomiędzy osobami zainteresowanymi. Zadaniem powództwa wniesionego na podstawie tego przepisu nie jest natomiast rozstrzygnięcie o dalszych losach tego rodzaju prawa albo stosunku prawnego, w tym o sposobie dochodzenia tych praw lub uprawnień wynikających z określonych stosunków prawnych. W odniesieniu do żądania ustalającego w zasadzie nie jest możliwe skuteczne powołanie się na art. 5 k.c. właśnie dlatego, że uwzględnienie taego powództwa polega na wydaniu wyroku deklaratoryjnego, czyli wyłącznie potwierdzającego dany stan prawny i wystąpienie zdarzeń, z których powstało określone w pozwie prawo lub stosunek prawny. Taką też funkcję, ustalającą, spełnia wyrok wydany w tej sprawie przez Sąd Okręgowy, zwłaszcza w jego wersji skorygowanej w ramach kontroli, którą przeprowadził w tej sprawie Sąd Apelacyjny. Nadużywać można praw w zakresie ich dochodzenia, realizowania w określony sposób. Nie można natomiast nadużyć prawa do uzyskania wyroku ustalającego istnienie danego prawa bez dochodzenia wynikających z niego uprawnień. Zarzut naruszenia przez Sąd Okręgowy art. 5 k.c. nie zasługiwał więc na uwzględnienie już z tego powodu, że przepis ten tylko dotyczy dochodzenia praw podmiotowych znajdujących źródło oraz podstawę w prawie materialnym. Nie dotyczy natomiast wytoczenia powództwa o ustalenie istnienia określonego prawa, ani też uzyskania wyroku rozstrzygającego o jego zasadności. Ocena zgodności żądania z zasadami współżycia społecznego, czyli pod kątem przesłanek zawartych w art. 5 k.c. mogłaby się okazać konieczna, lecz w sprawie dotyczącej dochodzenia przez powódkę albo jej bliskich uprawnień stanowiących treść prawa do spornego grobu, na przykład w sprawie o wykonanie jego remontu, w tym przebudowanie, postawienie nowego pomnika, albo nawet jego powiększenie czy też przeprowadzenie czasowej choćby ekshumacji osób w nim pochowanych, ewentualnie o wyrażenie zgody na pochowanie w nim innych jeszcze osób albo o wydanie wyroku taką zgodę zastępującego. W tej sprawie tej kategorii żądania nie były dochodzone. Wyrok wydany w tym postępowaniu tylko ustala posiadanie przez powódkę wspólnego prawa do spornego grobu.

Wydanie takiego rozstrzygnięcia nie może naruszać zasad współżycia społecznego, a tym samym art. 5 k.c. Zarzut naruszenia tego przepisu przez Sąd Okręgowy nie mógł więc zostać uwzględniony przez Sąd Apelacyjny. W zasadniczym zakresie nie było też podstaw do uwzględnienia apelacji pozwanej ponad opisaną zmianę. Jej częściowe uwzględnienie uzasadniało natomiast wzajemne zniesienie pomiędzy stronami kosztów postępowania apelacyjnego, o czym Sąd Apelacyjny orzekł na podstawie art. 100 w zw. z art. 108 § 1 k.p.c.

Mając powyższe na uwadze, na podstawie powołanych przepisów i art. 386 § 1 k.p.c., w zakresie natomiast, w którym apelacja została oddalona – zgodnie z art. 385 k.p.c., Sąd Apelacyjny orzekł jak w sentencji.

Robert Obrębski